

KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL SONUÇLARI

DOÇ. DR. MUSTAFA TALAS*

GİRİŞ

Küreselleşme ve siyaset üzerine çok şey yazılıp söylenmiştir. Bu konuda bundan sonra da çok şey yazılıp söylenecektir. Çünkü hem küreselleşme hem de siyaset çok yoğun ilgi ile karşılaşılan olgular arasındadır.

Bu ilgi nedeniyle üzerinde kafa yorulması gereken hususlardan biri olan bu çetrefilli konuya katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmayı üç alt başlık altında hazırlamak gereği düşünülmüştür. Birinci bölümde, genel olarak siyaset değerlendirilecek, ikinci bölümde küreselleşme konusunun analizi yapılacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise, küreselleşme ve siyasal sonuçlar arasındaki bağlantı izah edilmeye çalışılacaktır.

Geçmiş dönemlerin tamamında ve dikkat çeken konulardan biri olan siyaset meselesi, küreselleşme sürecinde de dikkat çekmeye devam etmektedir. Siyasetin küresel planda aldığı seyir ilginç olmaktadır. Küreselleşme, sosyal hayatın farklı alanlarında insanları etkileyen bir yapıya sahiptir. Sosyal hayatın bu farklı alanlarından biri de siyasettir. Bloklaşan devletler, kümeleşen ekonomik yapılar, ulus devletleri aşan politika belirleyicileri, medyanın artan etkisi, sivil inisiyatif birlikliklerinin ağırlık kazanması gibi politik durumlar küreselleşmenin siyasal yönlerini takdim eden hususların en başta gelenleridir. Bu çalışmada da küreselleşmenin politik sonuçları teorik analiz metoduyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

* Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu aşamada birinci bölüm olan siyaset ele alınabilir.

1. Siyaset

“Siyaset”, Arapça kökenli bir sözcük olup, at eğitimi anlamına gelmektedir. Buna karşılık, siyaset kavramının bugünkü kullanımıyla aynı anlama gelen “politika” ise, Yunanca kökenli olup devlete ait işler anlamında kullanılmaktadır. Günümüzdeki anlamıyla siyaset; ülke, devlet, insan yönetimi demektir.¹

En geniş anlamıyla, siyaset ise, insanların hayatlarını düzenleyen kuralları tesis etmek, bu kuralları korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir.²

“Siyaset”, Arapça kökenli bir sözcük olup, at eğitimi anlamına gelmektedir.

Siyaset aynı zamanda toplum bütünlüğünü sağlama, kişisel çıkarlar karşısında toplumun çıkarlarını koruma, genel yarar ve toplum içindeki insanların ortak iyiliğini sağlama gibi anlamlarda da kullanılabilir. Bunların yanı sıra, siyaset toplumdaki değerlerin (maddi kaynakların) dağıtımıyla da ilgili olmaktadır. Bütün bunların ötesinde, bazılarına göre ise, kaynakların paylaşımı esnasındaki çatışmaya da politika denilebilmektedir. Bu

çatışma da iktidar gücüne sahip olmak için toplumdaki değerlerin paylaşılması yönünde gösterilen çabadır. Çaba gösteren insanlar, ideal ve fikirlerini uygulayabilme şanslarını bu yolla elde edebileceklerine inanmaktadırlar. Söz konusu bu çabalara, iktidarın ele geçirilmesi ve iktidarın temin ettiği faydaların paylaşımı diyebilmek de olasıdır.³

Kavram olarak ele alındığı takdirde politika; devlet işlerinin yürütülmesi, ülkenin yönetilmesi, devletler arası ilişkiler kurulması ve yürütülmesi sanatıdır. Bir diğer ifadeyle, politika, herhangi bir konuda takip edilen yol, yöntem şeklinde kavramlaştırılabilir⁴. Siyaset veya politika kavramı ile ilgili olarak sonuç anlamında şu ifadeler kullanılabilir: “Politika ve siyaset kavramları Yunanca ve Arapça farklı kelimeler olmasına rağmen, anlamları aynıdır. Her iki kavram da toplumsal kaynakları yönetmek olarak özetleyebileceğimiz toplumsal işleve işaret ederler. İnsanın sosyal bir varlık olması, onun doğa ile olan ilişkisinde ancak toplu hâlde yaşamasını zorunlu kılar. Toplum hâlinde yaşamak ise kendine özgü bazı düzenlemeleri gerektirir. İnsanlar Robinson Crusoe gibi bir adada kendi başlarına yaşamış olsalardı istedikleri gibi davranabilirlerdi belki, fakat toplu hâlde yaşadığımız için, davranışlarımızı bir düzene koymak zorundayız. Çünkü insan toplulukları ancak davranışlarını organize edebildiği ve düzene koyabildiği ölçüde toplumsal düzeni sağlayabilirler. İşte siyaset, toplu hâlde yaşayan insanların aralarındaki düzeni sağlama işlevini yerine getirmeye yarayan tüm kurum ve kuralların toplamıdır. Bu nedenle, siyasetin olmadığı bir toplum yoktur. Toplum kurulduğu andan itibaren siyasal ilişkiler de oluşmaya başlar.”⁵

Siyaseti örgütte alınacak kararlara ve yapılacak eylemlere yön vermek amacıyla konulmuş ilkeler anlamında ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁶

Bu tanımlardan hangisi kullanılırsa kullanılsın siyaset bir dizi eylemler bütünüdür. Çünkü, siyaseti bize aktaran en önemli husus siyasal eylemlerdir. Bundan dolayıdır ki siyasal eylemler, genellikle günlük yaşamda iyinin arandığı eylemlerdir. İnsanların iyi veya kötü değerlendirmesine girdiği ve hüküm verdiği bu tür eylemler; insanları iyinin öğrenilmesine doğru yönlendiren (veya en azından yönlendirmeyi amaçlayan) niteliklere sahiptir. Siyasal şeylerin doğası ile alakalı olan bilgilerin kazanılması siyasetin gerekleri olarak ifade edilebilir.⁷

Sonuçta siyaset ile ilgili tanımlama ve yaklaşımlar ile ilgili değerlendirme ve tespitlere bakıldığında siyasetin dört farklı anlamının var olduğunu ifade edebilmek mümkündür: Bunlar; hükümet etme sanatı olarak siyaset, kamu işleri olarak siyaset, uzlaşma ve mutabakat olarak siyaset ve iktidar ve kaynakların dağılımı olarak siyaset şeklinde toparlanabilir.⁸ Siyasetin devlet işlerini yürütmek şeklindeki anlamı hükümet etme şeklindeki siyaseti, vatandaşın meselelerini açıklayan anlamı kamu işleri manasında siyaseti, faaliyetlerin yürütülmesi esnasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözme, uzlaşma ve mutabakat anlamında siyaseti, toplumu yönetme ve toplum üyelerine zor kullanma ayrıcalığı olan iktidar ve toplumun sahip olduğu nimetleri paylaşma durumları ise kaynakların dağıtımını anlamındaki siyaseti anlatmaktadır.

Bu tanımlama ve açıklamalardan sonra yaşadığımız çağın adı olan küreselleşmeye dair açıklamalara girilmesi mümkündür. Toplumsal yapı içerisinde en çok siyasal boyutu etkileyen küreselleşmenin ne olduğunun açıklanacağı bölüme bu aşamada bakmak gerekmektedir.

2. Küreselleşme

Günümüz dünyasının aldığı yeni şekle ya da yaşadığı sürece küreselleşme diyoruz. Bir yönüyle teknolojik ve ekonomik bir yönüyle sosyal ve kültürel olan bu moda deyim, bir başka yönüyle de siyasal nitelikli sonuçlara sahiptir. Çalışmanın asıl amacı olan siyasal sonuçlara geçmeden küreselleşmenin sosyal bilimler literatüründe ne anlama geldiğini anlatmak gerekmektedir.

Bu anlamda, küreselleşmeden önce küreselleşmenin kaynağı niteliğindeki küre ve küresel sözcüklerinin ne anlama geldiğini açıklamak icap etmektedir.

Küre, dünya, yeryüzü anlamına gelmekte olup bir isim niteliğindedir. Bu kelimeden türetilmiş olan küresel ise bir sıfat olup anlamı “dünya çapında” şeklinde anlatılabilir.

Ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla yepyeni ve baş döndürücü bir değişimin mimarı olarak dikkat çeken küreselleşme gerçeğinin anlamının ve tanımının bakılan pencereye göre değişen bir karakterde olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Küresel sıfatı aşağı yukarı dört yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Buna karşılık “küreselleşme” literatürde yeni yer almış bir kavramdır denilebilir. İlk olarak 1960’larda kullanılmaya başlanan küreselleşme kavramı, 1980 sonrasında kullanıma yoğunluğu elde etmiştir.⁹ 1990’lar geldiğinde ise, moda rüzgârı hâline dönüşmüştür. Öyle ki, küreselleşme, dünyadaki değişim dalgasının da etkisiyle hem toplumsal hayatta hem de akademik hayatta yaygın, geniş ve popüler bir söylem olarak yer almaya başladı.¹⁰

Ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla yepyeni ve baş döndürücü bir değişimin mimarı olarak dikkat çeken küreselleşme gerçeğinin anlamının ve tanımının bakılan pencereye göre değişen bir karakterde olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Söz konusu kavramın anlamı bir efsane olarak ifade edildiği gibi, dünyayı değiştiren ve ulusal sınırları ortadan kaldıran bir süreci de yansıtılmaktadır. Ayrıca bütün bunların ötesinde çok uluslu şirketlerin kendilerini reklam ettikleri bir propaganda olarak da işlev görebilmektedir.¹¹

Çok yönlü bir süreci ifade eden küreselleşmenin ekonomik bağlamdaki boyutları konusunda büyük oranlı bir uzlaşmanın varlığından söz edilebilir. Bu anlaşma zeminleri; uluslararası ticaret ve uluslararası ticarete açık olmak, sermaye hareketliliği, iş gücü hareketliliği, çok uluslu işletmelerin etkinliği, üretimin değişen yapısı, teknoloji üretme kullanabilme kapasitesi ve endüstri ilişkilerinde dönüşüm-yeni istihdam biçimleri şeklinde sıralanabilir.¹² Örneğin küreselleşme ile birlikte mal üretiminin nasıl hızla arttığına ve üretimin parçalanarak neredeyse tüm yerküreye yayılması ile birlikte mal ve hizmet piyasasının küresel bir boyut kazanmasına da tanık olunmaktadır. 1985-1994 arasında, dünya ticaret hacminin içerisindeki dünya üretiminin iki kat artması bu ilginç örneklerin başında gelmektedir.¹³

Ekonomik boyuttaki bu fikir birliğini diğer boyutlarda özellikle de siyasal boyutta görebilmek biraz güçtür.

Özetle dünyanın küçülmesi denilebilecek olan küreselleşme; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak meydana getirilmiş birikimlerin siyasal sınırlar ötesine yayılması olarak tanımlanabilir.¹⁴ Kullanılış amaçlarına göre değişen bir tanımlamaya sahip olan küreselleşmenin izahında yaklaşım tarzı belirleyici olmuştur. Onu kapitalizm olarak görenler olduğu gibi toplumsal gelişmeyi sürükleyici bir etken olarak görenler yanında bazen de olumlu veya olumsuz bir anlam yüklemeyen yepyeni bir durum olarak açıklayanlar da bulunmaktadır.¹⁵

Sonuç cümlesi olarak dünyanın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamda tek bir yer olarak algılanması konusunda bilinç yaratılması olarak açıklanabilecek olan küreselleşmenin siyasal bakımdan ilginç sonuçlar ortaya çıkardığını üçüncü bölümde izah edebilmek mümkündür.

3. Küreselleşmenin Siyasal Sonuçları

Küreselleşmenin siyasal sonuçları, dünyada iktidarın bölünmüşlüğüünün sona ermesi, yani dünyanın çift kutupluluktan tek kutupluluğa dönüşmesi şeklinde izah

edilebilir. Aynı zamanda, ulus devletin iktidarını, çok uluslu şirketlerin uluslararası şirketlerdeki sermaye ve temsilcileri sayesinde, ele geçirmesi de siyasal sonuçlar arasında sayılabilir. Özellikle devletler ile ilgili etki, geri kalmış ülkeler için daha fazla geçerlidir.

Dünyada ticaret, sermaye hareketleri ile bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ulusal devletlerin sınırlarını aşan boyutlara ulaşmış ve transnasyonal bir boyut kazanmaya başlamıştır. Globalleşme ya da küreselleşme olarak adlandırılan bu olgu, ülkeler arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin düzeyini ve boyutlarını tamamen değiştirmiştir.¹⁶

E. Kongar'a göre, küreselleşmenin siyasal ayağı, ABD'nin siyasal egemenliği ya da dünya üzerindeki siyasal jandarmalığı anlamına gelmektedir. Bu durum, bir anlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünyanın tek kutuplu hâle gelmesini de belirtmektedir.¹⁷

Küreselleşme olgusu, ulus devletin ve hükûmetlerin iktidarını büyük ölçüde sınırlamış durumdadır. Dolayısıyla, o hükûmetin oluşması için oy vermiş, kendilerini yönetme hakkını ulusal meclislere devretmiş olan insanların kendi gelecekleri üzerindeki söz hakkı da sınırlanmış oluyor. Dünyanın gidişatını belirleyen ve sonuçta insanların hayatlarını etkileyen kararları da onlar değil, yalnızca kendi hissedarlarına hesap vermek durumunda olan dev şirketlerle IMF ve DTÖ gibi "zengin"lerin güdümünde olduğu düşünülen kuruluşların verdiği izlenimi yaygınlık kazanmıştır.

Bu durum, bildiğimiz biçimiyle siyaset kurumunun sorgulanmasına yol açmakta ve siyasetin bitip bitmediği tartışmasını gündeme getirmektedir.¹⁸ Küreselleşmenin motor gücünü teşkil eden çok uluslu şirketlerin, ulus devletlerin hükûmetlik haklarına bu tarz müdahaleleri, toplumlara "kültürel kolonileşme" korkusu vermektedir.¹⁹

Küreselleşme, yukarıda izah edilen tüm karşı konulamaz süreçlerle birlikte mikro milliyetçilik akımlarını da devletler üzerine âdeta empoze ediyor.²⁰ Küreselleşme, dine, mezhebe, etnik yapıya, bölgesel özelliklere, hemşehriliğe ve ait olunan her türlü alt kültür yapısına has özelliklere göre bölünmüş siyasal sistemi teşvik etmektedir. Özellikle bu teşvik ve özendirme üçüncü dünya denilen az gelişmiş toplumlar için daha fazla geçerlidir. Yeni dünya düzeni ve özellikle de ekonomisi için gerekli olan kaynakların bulunduğu yerlerde, hâkimiyeti sürdürmek için, bu durum çok daha fazla önem kazanmaktadır. Parçalı siyasal sistemler küresel güçlerin gümrüksüz ve az maliyetli olarak giriş çıkışını kolaylaştırmaktadır.

Siyasi açıdan küreselleşmenin bir boyutu da dünyada siyasal sorunların ve çözümlerinin de küreselleşmesi hadisesidir. Bütün toplumlar küreselleşme ile

Küreselleşme olgusu, ulus devletin ve hükûmetlerin iktidarını büyük ölçüde sınırlamış durumdadır.

birlikte, ister istemez, sorunları ve çözümleri ile ilgili olarak dünyadaki küresel ilişkiler sistemi içinde yerlerini almak durumunda kalmaktadırlar. Sorunlar karşısında kurumlaşan küresel çözümlere örnek olarak şunlar verilebilir: “Paris Şartı”, “Helsinki Nihai Senedi”, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” vb.²¹

Küreselleşme sonucunda ulus devletin yerini alması tasarlanan yeni aktörler de aşağıdaki gibi belirlenmiştir:²²

- Sivil toplum örgütleri,
- Medya,
- Uluslararası finans kuruluşları.

Bahsedilen bu üç grup aktörlerle toplumların hem içsel hem de dışsal olarak küreselleşen dünyanın menfaatlerine uygun olarak yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Uluslararası finans kuruluşları, parasal kaynak oluşturup, kale olarak görülen ulusal siyasi sistemi hem içerden hem de dışarıdan kuşatma altına almaktadırlar. Söz konusu siyasi sistemin sivil toplum kuruluşları olan dernekler, vakıflar ve cemaatlerin uzantısı olan teşekküller öncelikle etki altına alınarak güçlendirilmektedir. Ondan hemen sonra, ulus devletin güçlenmesini sağlayacak her türlü imkân ve fırsatın, bu sivil toplum örgütleri aracılığıyla, kullanılmasına engel olunmaktadır. Çevreci eylemler, bölücü, ayrımcı ve etnik temele dayalı faaliyetleri gizlemek için kurulan birtakım derneklerin eylemleri bunlara örnek olarak verilebilir. Aynı ilişkiler tehdit altına alınacak ulus devletin medyasını etki altına almak ve kullanmak için de geçerli olabilmektedir. Medyanın yorumları, programları ve her türlü değerlendirmesi kendi ulus devletinden çok, parasal ilişki kurduğu uluslararası kuruluşların, dolayısıyla da küresel güçlerin hedefi ve menfaati doğrultusunda icra edilmektedir. Bu noktada da seçimler, siyasi partiler, kamuoyu oluşturma ve propaganda konusunda yaşanan tecrübelerle bakıldığında, dünyanın birçok yerinde, uluslararası kuruluşların kontrol altına alacakları ulus devletin medyası ve sivil toplum örgütleriyle kurdukları çarpıcı ilişkilerin sonucunda elde ettikleri başarının küçümsenemeyecek boyutta olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bir bütün olarak söz konusu siyasal sistemlerin de küresel güçler tarafından yönlendirilmesi ve işletilmesi, bu vasıtalarla, mümkün hâle getirilmeye çalışılmaktadır.

Siyasal bakımdan küreselleşmenin çözüm arayışlarına göre dünyada meydana getirilmek istenen siyasal değişimlerde sivil toplum örgütleri, medya ve uluslararası finans kuruluşları etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Dünyanın her bölgesinde uluslararası sistemin istediği düzeyde siyasal şekillenmelerde etkili olabilmek için bu üç saça ayağı etkili olabilmektedir. İran, Irak, Afganistan, Arap ülkeleri üzerinde yaratılmaya çalışılan siyasal sistem dönüşümlerinde bu üç saça ayağının kullanılması ve bunun sonucunda da arzulanılan yönetsel değişikliklerin yapılması küreselleşmenin siyasal sonuçlarının uygulamaları tezahürleri olarak görülebilir.

Sonuç

Dünyanın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamda tek bir yer olarak algılanması konusunda bilinç yaratılması şeklinde tanımlanabilecek olan küreselleşme çok yönlü bir süreçtir. Bu sürecin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olarak ifade edilebilecek olan farklı yönleri dünyada etkili olan küresel güçlerin ortak marifetleri ile dünyanın yeniden dizayn edilmesinde kullanılmaktadır.

Küreselleşme için, ekonomik yönleriyle dünyada çok büyük oranda uzlaşma bulunmaktadır. Buna karşılık, aynı uzlaşma anlayışının siyasal, sosyal ve kültürel yönlerindeki etkileri için söz konusu olduğunu söyleyebilmek güçtür. Bu çalışmada tartışılan siyasal sonuçlarda, ekonomik faktörler ve diğer faktörlerden bağımsız bir durum söz konusu olmamasına rağmen dünya toplumlarının siyasal olarak yeniden düzenlenmesi konusunda çok yönlü çabaların bulunduğunu söylemek kehanet olmaz. Bu anlamda küreselleşmenin yeni düzenlemesinde medya, sivil toplum örgütleri ve finans kuruluşlarının odakta bulunduğu çok yönlü çabalar mevcuttur. Bu çabaları uluslararası ilişkiler sistemindeki kitlesel eylemler, darbeler, müdahaleler, finans krizleri vs. gibi etkili operasyonlarda somutlaşmış olarak görebilmek zor değildir.

Sonuç olarak şu ifadeler kullanılabilir: Küreselleşmenin getirileri de dâhil, insanlığın birlikte yaşaması için getirilebilecek etkin önlemlerin siyasal bakımdan kabul edilebilir olabileceğini ancak insanların beslenmesinden tutun da barınmasına kadar zorunlu ihtiyaçlarının temininde adil olmayan paylaşımları öngören veya adil olmayan yaklaşımların devamını isteyen ne türlü bir tedbir olursa olsun kabul edilemez ve karşı konulması gereken bir husus olduğunu söyleyebilmek mümkündür. İnsanlık eğer birlikte olabilmeyi başarabilirse, dünya yaşanabilir olacaktır. Aksi durumda içinden çıkılmaz sorunlar ile boğuşmaya devam etmek kaçınılmaz olacaktır.

Küreselleşme için, ekonomik yönleriyle dünyada çok büyük oranda uzlaşma bulunmaktadır. Buna karşılık, aynı uzlaşma anlayışının siyasal, sosyal ve kültürel yönlerindeki etkileri için söz konusu olduğunu söyleyebilmek güçtür.

¹ KIŞLALI, Ahmet Taner (1996), *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 17

² HEYWOOD, Andrew (2006), *Siyaset*, Çeviren: Bekir Berat Özipek vd., Ankara: Liberte Yayınları, s. 2

³ KAPANİ, Munci (2008), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

⁴ AKYÜZ, Ünal; "Siyaset ve Ahlâk", *Yasama*, Sayı, 11, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2009, s. 94

⁵ HATİPOĞLU, Atakan (2010), "Siyaset Kurumu", **Sosyoloji**, Editörler: Feridun Merter-Mustafa Talas, İstanbul: Lisans Yayıncılık, s. 391.

⁶ BURASALIOĞLU, Z. (2005), *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranışlar*, 13.Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.

⁷ KALAYCIOĞLU, Ersin (1984), "Siyasal Partiler ve Siyasal Bilim", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil Armağanı*, Özel Sayı:2, İstanbul, s. 148.

⁸ HEYWOOD, Andrew; a.g.e., s. 2-15.

⁹ BOZKURT, Veysel (2000), "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", *Küreselleşmenin İnsanı Yüzü* kitabı içinde, Derleyen: V. Bozkurt, Bursa: Alfa Basım Yayın Dağıtım, s. 18.

¹⁰ KEYMAN, E. Fuat (2009), "Globalleşme Söylemleri ve Türkiye", www.uiportal.net/request117.html, s. 1

¹¹ ALBENİ, Mesut ve EROĞLU, Ömer (2002), *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta: Bilim Kitabevi, s. 18.

¹² AYDEMİR, Cahit- Kaya, Mehmet (2007), "Küreselleşme Kavramı ve ekonomik Yönü", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com , Bahar, C.6 S.20, s.260-282

¹³ DANI Rodrik (2000), *Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, İstanbul: Sabah Kitapları.

¹⁴ TUTAR, Hasan (2000), *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, İstanbul: Hayat yayıncılık, s. 18.

¹⁵ TALAS, Mustafa (2008a), "Kavramsal Olarak Küreselleşme", *Farklı Yönleriyle Küreselleşme* kitabı içinde, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, s. 9-18.

¹⁶ AKTAN, Coşkun Can; Değişim 97, MESS Yay., 1997, s. 144

¹⁷ KONGAR, Emre; "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür", Emre Kongar'ın İnternet Sitesi, internet adresi: http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php Alındığı tarih:21.03.2002, s. 1

¹⁸ ULAGAY, Osman; aynı eser, s. 35

¹⁹ EHRUREICH, Hugo; "The Globalisation Paradox", December 21, 2000 – internet adresi: <http://www.globalpolicy.org/globaliz/cultural/0012pdx.htm> Alındığı tarih:12.03.2002, s. 1

²⁰ KONGAR, Emre; "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür", Emre Kongar'ın İnternet Sitesi, internet adresi: http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php Alındığı tarih:21.03.2002, s. 2-3

²¹ BOSTANCI, M. Naci (1999), *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, s. 126-127

²² CANBOLAT, İbrahim, aynı eser, s. 9.